

Ondrok gödre

I. könyv (Óhaza)

1943-ban született Szajlán. Író, költő, műfordító. – Részlet azonos címmel készülő regényéből.

A táj, a hely alakítja, formálja az embert. Más az alföldi, a felföldi, a magashegységi, a dombvidéki, a szárazföldbelseji, a vízmelléki, a szigetlakó. Legalábbis az újkori nagy keveredésig voltak ilyen tekintetben vérmérsékletbeli, lelki, de még testi, alkati különbségek is. Addig, amíg ki nem tört az emberiségen a globális viszketegség, és a bolygó lakói el nem kezdték változtatni a helyüket, tömegesebben, gyorsabban és szeszélyesebben, mint a régi, nagy mozgások, a népvándorlások idején.

De nemcsak a nagy tájegységek vonatkozásában látszik ez igaznak. Áll a kisebb domborzati egységekre, a közvetlen, a mikrokörnyezet felszíni alakzataira is. Aki egész életében egy szélfútt magányos asztalhegy tetején lakik, ahonnan távolinak tetszik a lenti sík vidék, és közelinek a magas ég, azt meghatározza, abba előbb-utóbb beépül az az asztalhegy. Mindent onnan lát, arról, azon keresztül, abban gondolkodik, az számára a biztos, az archimédeszi pont, ahonnan kifordítja a sarkából, ha nem is a világot, de legalább magát, akkor is, ha lejön róla, ha nincs rajta. Az többé-kevésbé azzá az asztalhegygé válik. Még inkább így van ez, ha a tetejébe még földművelő is, aki a földdel, a hegy anyagával dolgozik, akinek a földtől függ az élete, mert a földből él, a föld gyermeke. Már egy emberöltő alatt is végbe-mehet e különös, semmilyen műszerrel ki nem mutatható, ám annál jelenvalóbb változás. Hát még ha több nemzedék követi egymást, az apja, nagyapja, dédnagyapja, esetleg minden őse ott élt, küszködött előtte! Akkor még inkább azonosul a hegygel, még inkább szüli, teremti őt a hegy.

Ez történt az Árvaiakkal is alig több, mint száz év leforgása alatt. Az ő archimédeszi pontjuk Ondrok gödre volt.

Annak idején, amikor megérkeztek északról, feltehetően nem is maguk döntötték el, hova, Szajla melyik részére telepednek, nem ők választották Ondrok gödrét. Hiszen jobb helyet is találhattak volna leendő fészüknek, lejjebb, középtájt, a későbbi Felvégen vagy Alvégben. Alighanem kijelölték nekik. Azt mondta a telepítő földesúr ispánja:

— Ez itt, ettől eddig a kendteké. Rakodjanak le, és üssenek össze valami átmeneti hajlékot, aztán később majd építenek rá rendes házat, meg mindent, ami kell, van fa az erdőben elég — és karjával körivet kanyarítva rámutatott a leendő Árvai-szög helyén elterülő gazonos területre a patak bal partján.

És ők lepakoltak, és letelepedtek Ondrok gödrében, először szó szerinti, majd átvitt értelemben is. És megismerték, megszokták és megszerették. És anélkül, hogy tudatosult volna bennük, vagy hogy ilyen elvont dolog egyáltalán megfordult volna a fejükben, Ondrok gödrévé váltak. Holott az is lehet, hogy először egyáltalán nem tetszett nekik, és húzták a szájukat.

Szajla akkor, a tizennyolcadik század első felében már évtizedek óta lakatlan puszta volt. A határ jobbágyok híján parlagon, az egykori szántóföldek tele gyommal, kóróval, de főleg trenkabokorral, a néhai felségterületét visszahódítani igyekvő erdő előőrseivel. Maga a völgy pedig, első ránézésre legalábbis, nem kínált semmi előnyöset, rendkívülit.

A nagy völgyhöz, a többi völgyhöz képest nem is igazi, klasszikus értelemben vett völgy. Inkább csak folytonosságihiány, szeszélyes alakú bemélyedés, afféle csavarredő a falut délről kerítő nagyobbik hegyvonulat oldalában. Nincs rendes feneke, lent szinte ék alakban szaladnak össze az oldalai, és amit így kiadnak, az túl meredeken fut fel. Csak a dolyinai váll, és fent a gerinc hulláma alatt van benne némi ellapulás. Kicsi is. Ha kiteríttenék, nemigen adna ki másfél-két négyzetkilométernél többet. Azonkívül, mezőgazdasági szempontból legalábbis, kedvezőtlen a fekvése. Északra néz, és ebből kifolyólag hűvös. Fent, ahol öblösebb, szinte egész nap süti a Nap, de lent csak késő délelőttől érik a sugarai, és mihelyt eltűnik a nyugati oldala mögött, az a része árnyékba borul.

És az Árvaiaknak mégis a szívükhöz nőtt. Mire felépült a házuk, berendezkedtek a szögükben, és a pionírok nemzedéke a temetőbe távozott, már gyengéd szálak fűzték őket hozzá, már az ő völgyük volt. Holott nem rendelkeztek benne földdel sem. Annak idején, mint jobbágyoknak, nem jutott ott nekik telekrész. És jogi értelemben később is csak azt a keveset birtokolták belőle, amit lent a szögük elfoglalt. Szert tehettek volna később többre is belőle, de valahogy elég volt nekik, hogy benne laktak, lakhattak. És úgyszólván magukban, mert rajtuk fölül nem lakott senki, a patak túlsópartján lévő Gyetvai-szög meg valamivel lejjebb volt, már szinte a völgyön kívül.

Az első Árvaiak pár napig csak bizalmatlanul méregették szemükkel Ondrok gödrét. Először közelről főleg azt a darabját, amelyen sűrögtek-forogtak, aztán a patakot, a patakon túl a kis lapost, szemközt a nyugati oldalt és a többi részét fel egészen a hegytetőig. Már amennyire a patakparti akácfaftól láthatták, amelyeket aztán később kivágtak. Majd gondoltak egyet, és felderítették. Átkeltek a patakon, megindultak a partja mentén felfelé. Fent, jó messze megtalálták a forrást. Alaposan benötte a fű, és kissé eliszaposodott, de azért még lehetett belőle kalappal meríteni. Megkóstolták a vizét. Jónak találták, és még aznap kitisztították a gödrét. A tető-

re elég nehezen jutottak fel. Az alatta húzóód meredek lejtőt olyan sűrű bozót borította, annyi volt rajta a galagonya-, a csipkebokor, az akáchajtás, hogy vissza kellett menniük baltáért. Egészen fent a bokortenger színté összenőtt az erdővel, de azért itt-ott még elvált a szélétől, és végig tudtak menni a gerinc hullámán. A gerinc hullámhegyén még tisztást, kilátópontot is leltek. Ott megálltak, kifújták magukat, és lenéztek Ondrok gödrére. Most látták, mekkora is valójában, onnan fentről, és milyen alakú. Majd távolabbra irányították a tekintetüket, a nagy völgyre, a szemközti, az északi hegyvonulatra, mögötte a Tarna-völgyre, rajta túl a többi hegyre, az egészen távoli, kéklő hegyekre, amelyeken túlról jöttek.

Amikor a völgy kipucolódott, eltávolítódott belőle a sok bozót, a gaz, és újra megindult benne a földművelés, és megint mezsgyék, gyalogutak keletkeztek, már rendszeresen látogatták, ha helyénvaló itt a *látogatták* szó, hiszen benne laktak. Leggyakrabban vízért mentek, a forráshoz, a maguk taposta gyalogúton, amelyhez később gyaloghídat is csináltak a patak fölé. De sűrűn felruccantak a mezsgyékre, az erdő szélére, a patakparti fák alá szedezni, eprezni, kislibának fűvet, felnőtt kacsának csalánt szedni, botot, vesszőt vágni. Kivált a gyerekek szerettek Ondrok gödrében kószálni, bújócskát játszani, lombkunyhot építeni, a patakban gázolni, siklóra vadászni, fészkezni, szánkázni, házi készítésű, kezdetleges sítalpakon csúszkálni, tavasszal ibolyázni. De a felnőttek is szívesen időztek benne. És nem mindig kézzel fogható, gyakorlati céllal, hanem olykor csak úgy, fejet szellőztetni, gondolkodni, ha választás előtt álltak, ha valami nagy horderejű döntést kellett hozniuk. Vagy lehiggadni, megnyugodni, sebüket nyalogatni, ha sérelem vagy bánat érte őket. Vagy fortyogni, duzzogni, ha összevesztek, ha tengelyt akasztottak egymással. Még búvóhelyet is létesítettek benne, egy jól álcázott föld alatti üreget, amelyben szükség esetén elrejtőzhetnek, akkorát, hogy még a mentendő búza-, liszt-, zsír-, kukoricamennyiség is elfért benne. A családi legenda szerint az egyik Árvai-ós, János régen elhalt apai nagybátyja annyira szerette ezt a völgyet, hogy míg élt, vasárnaponként, ebéd és etetés közt nyáron oda járt ki szundikálni, a gyalogúttól kissé távolabb, egy bokrok övezte félreeső zugba, ahol nem zavarta senki. Rendszeresen kaszálta a helyet, hogy tiszta legyen, a vakondtúrásokat is elegyengette, hogy kényelmes fekvés essék rajta. Állítólag még egy szalmával kitömött tarisznyát is tartott ott, fejpárnának, eldugva valahol egy fa odvában, és rendszeresen cserélte a tartalmát.

Ezekről meg a vízfordástól eltekintve azonban az Árvaiak többnyire csak átjártak Ondrok gödrén, mint bárki más, akinek nem volt benne földje. A forráshoz vivő gyalogútnak később folytatása lett, felfelé. Cikkakban kúszott tovább, először a völgy farát képező mélyületbe, de nem kanyarodott se jobbra, se balra, hanem a meredek lejtőn nyílegyenesen felvitt a tetőre. Ezt

már nem ők taposták ki, ez már a köz lábai nyomán keletkezett, de Árvaiék is ezen folytatták útjukat, ha cigánypást-fölötti, ha csapásaljai földjeikre mentek. Vagy az erdőre gombázni, fát, gallyat szedni tüzelőnek. Vagy az erdön túlra, jóval túlra, Recskre, a recski piacra, gyalog és kevéske vajjal, túróval a hátukon. Mikor még nem volt lovuk, és szegények voltak, és egyikre is, másikra is rászorultak. Létezett még egy gyalogút, a forrás táján torkollott bele az övékbe, vagy az övék abba, és így nézve nem is másik volt, hanem csak onnan folytatódott fel a tetőre. A dolyinai oldalon nyúlt fel, a Felvég felől, és elsősorban a felvégi-ek jártak rajta. Kocsiút is vezetett Ondrok gödrébe, de Árvaiék ezt, nem lévén rá okuk, egyáltalán nem használták. Lent, az Árvai-szöggel szemben, a patak túlszéljén, a Gyetvai-szög mellett kezdődött. Az aljban először jobbra kanyarodott, aztán a kertek végi mezsgyén haladva, félkörfélével leírva falhatolt egészen a farba. Voltaképpen zsákút volt. Ott megszűnt, meg kellett szűnnie a meredek lejtő miatt. Viszont úgy alakították ki a nyomvonalát, hogy a végén meg lehetett fordulni a kocsival, és megállni, várni, amíg a meredélyről lehordták a gabonakévéket, a kukoricacsöveket, a kukoricaszárat, tököket, mikor mit, attól függően, hogy éppen kinek mije termett ott.

Az Árvaiak tehát sűrűn jöttek, mentek Ondrok gödre útjain, de még sűrűbben, az év háromszázhatvanöt napjának legtöbbször csak nézték. Éspedig az udvarról, úgy, mint annak idején, mikor megérkeztek. A különbség idővel csak annyi lett, hogy már kö-zük volt hozzá, viszonyba keveredtek vele, része lett az életük-nek. Mindennap látták. Látták alakját, lejtőit, hajlásait, változó színeit, füve tavaszi zöldjét, búzája júliusi sárgáját, faleveleinek őszi barnáját, rozsdavörösét. Hallották hangjait, a benne munkálkodók beszédét, a kapálás zaját, a kaszasuhogást, a keréknyikor-gást, a fűrj kiáltását, az őz ugatását, mikor kimerészkedett az er-dőből, és esőt jelzett. Érezték illatait, az akácvirág, a bodza, a bürök, a vadbükköny, a szamóca, a kakukkfű, a cickafark, az üröm szagát. És beszívták levegőjét, amelyet kilehelt, és amely kissé mindig más volt, mint lejjebb, a faluban, nyáron a rekkenő hőségben hűsebb, kellemesebb, télen frissebb, csípősebb. Érzé-kelték Ondrok gödrét, jelen volt az életükben, reggel, este, és éj-jel, ha nyitva hagyták az ablakot, ha, miként az istállóban alvó férfiaknak szokásuk volt, kibotorkáltak az udvarra, a kúthoz vi-zet inni, ha sósat, füstölt húst vacsoráztak, vagy távolabbra, vize-lni. Télen pedig, mikor szünetelt a határban a munka, és a ganaj-hordástól eltekintve többnyire otthon tettek-vettek, napközben is észlelték. És ez elég volt ahhoz, hogy ne tudják kivonni magukat a hatása alól, hogy magukénak érezzék, hogy titkos módon hoz-zá hasonuljanak, hogy másokká váljanak, mint a többiek, hogy elvéthetetlenül és megmásíthatatlanul Ondrok gödre is legyenek.